

PUILA INVUIA

Kgwebo e atlehileng e rerwa ka nepo

Koranta ya grain SA ya
bahlahisi ba ntseng ba hola

BALA KA HARE:

- 3 > Baballa lehong polasing ya hao
- 7 > Mathata a mahola le dibolayalehola
- 10 > Tsamaiso ya thota

KA BAKA LA KATLEHO E Fihlelletsweng ka lenaneo la ntlafatso foreisetata, re ile ra fumana dikopo tse ngata tsa meralo ya kgwebo. Ho boetse ho bonahala eka batho ba ntse ba le lefifing la ho nahana hore mangmang o tla ngola moralo o tla tlisa katleho le borui ka ho panya ha leihlo. Ha ke dumele hore ena ke yona nnete!

Re le Grain SA, ha re hlophisa moralo wa kgwebo, re qala ka tekolo e phethahetseng ya mohlodi wa tseo re nang le tsona. O tlamehile ho tseba tseo o nang le tsona pele o simolla ho etsa meralo. Re tlamehile ho sheba ka ho molemi – yena mokganni wa mosebetsi ohle. Ho bohlokwa ho tseba hore na molemi o na le boiphihlelo bo bokae, na o dula polasing, na ho teng ba bang bao a sebedisanang le bona, na molemi enwa o bile karolo ya lenaneo la ntshetsopele hore yena le bomphato ba hae ba be le tsebo ya seo ba rerileng ho se etsa?

Jwale re sheba masimo – Ha se masimo ohle a loketseng mofuta ofe kapa ofe wa temo. Re tshwanet-

se ho tseba hore ke masimo a makae a leng teng, ke dihekthara tse kae tsa mobu o lemehang, le hore ke mobu o mokae o ka sebediswang e le makgulo. Boemo ba makgulo ke bo jwang, le hore ke mehlape e mekae e ka dumellwang makgulong ao. Ke dijothollo dife tse jalwang lebatoweng leo? Botebo ba mobu ke bofe masimong ao? Re tshwanetse ho hopola hore sekotwaneng se itseng sa mobu botebo ba mobu bo ka nna ba fapana haholo feela. Masimo a itseng a ka nna a lokela tlhahiso ya poone, ha a mang a haufi le ao a loketse ho ba makgulo. Ke phapantsho efe ya dijothollo e kgonahalang lebatoweng lena – Ha se mokgwa o motle ho dula o jala sejothollo se le seng to! ka monwana masimong a le mang ho ya ho ile.

Diterekere le disebediswa tsa temo di hlokolosi tlhahisong ya dijothollo tsa kgwebo – palo le boholo ba diterekere di bohlokwa, empa ntlha ya bohlokwa haholo ke boemo ba diterekere. Na diterekere tsena di tla kgonahala ho etsa mosebetsi hantle nakong ya sehla ha banna ba finne seledu, ba tshwere ka thata? Tlhahiso ya dijothollo e itshetlehlile ka nako e nepahetseng ya mosebetsi e

3

12

Mme Jane o re...

P hetoho ke karolo ya bophelo, mme hajwale ruri re lemoha diphetoho le dipateroneng tsa rona tsa maemo a lehodimo. Hang ha e mong le e mong a ne a ikemisetsa ho etsa mosebetsi wa ho hlwekisa, mebila hammoho le e tsamayang dithabeng e ile ya kwalwa ka baka la maemo a lehodimo. Re ile ra hlaselwa ke maemo a batang haholo, moo lehlwa le ileng la kgetheha di-karolong tse ngata tsa naha. Ka lehlohonolo, re a tseba hore ka mora mariha, nako ya selemo qetellong e tla be e fihlile.

Mona Grain SA phetoho e bile teng ka ho kgethwa ha Mong. Victor Mongoato. Tshehetsong ya ntjhafatso ka hara mokgatlo, Victor o ile a kenyelletswa ke Batsamaisi ba Phethahatso ka la 24 Phupu 2012 e le setho sa Komiti ya Phethahatso. Pelenyana selemong sena o ile a boela a kgethwa e le modulasetulo wa Sehlopha sa Grain SA se Tswelang pele Boithutong ho tsa Temo.

Victor o tshwere temo ya poone le dinawa tse ommeng lebatoweng la Kaapa Botjhabela, karolong e ka bophirimela ya Drakensberg, seterekeng sa Matatiele. Ha ke buisana le yena, polasi ya hae e ne e aparetswa ke lehlwa, mme o ne a etsa diithophiso tsa hore furu e nngwe ya tlatsetso e isetswe dikgomo le dinku tsa hae polasing.

Ho ya ka yena, balemi ba bangata ba tswelang pele ba se ba tiile ka thuso ya lenaneo la Grain SA la Ntshetsopele ya Molemi. O dumela hore ka thuso ya lenaneo lena, balemi ba ka fihlella mehato e metjha, e hodimo. Boemong ba hae jwalo ka modulasetulo wa Sehlopha se Tswelang pele sa Boithuto ho tsa Temo, o tshepha ho tswela pele ka ho thusa balemi ba thuthuhang hore ba fihlelle sepheo sa bona e le balemi ba sebele ba hlahisang dijo tse fepang naha; balemi ba lekanang le bomphato ba bona. Victor o na le tshepo e kgolo ka bokamoso ba temo Afrika Borwa. O kgolwa hore sehlopha sa jwale sa balemi se tla kgona ho ema se tiile kgahlanong le diphephetso dife kapa dife tse tla ba kgahlanong le indasteri ya temo nakong e tlang. Re lakaletsa Victor tsohle tse molemo le ka moso.

Victor Mongoato, Modulasetulo wa Sehlopha sa Grain SA se Tswelang pele Boithutong ho tsa Temo.

Kgwebo e atlehileng e rerwa ka nepo

fapaneng – ha diterekere di se di kgathetse di tla robeha hona nakong eo di tshwanetseng ho sebetse ka matla. Mapolasi a mang a na le disebediswa tsa temo, empa e se e le tsa kgale, di kgathetse, di fetilwe ke nako. Nako ya ho lema e se e fetile – re tlamehile ho fetela disebedisweng tsa thaene, mme hamorao re ye ho phetholweng ho honyane ha mobu (*minimum tillage*) le ho fokotsehileng. Re tshwanetse ho simolla ho shebana le bophelo bo botle ba mebu ya rona, mme re hopole hore re na le mobu o adimilweng wa meloko e tlang. Re na le boikarabelo bo bohlo ba ho hlokomela masimo e le hore meloko e tlang le yona e tle e kgone ho sebedisa mobu hore tlhahiso e tle e be teng.

Mabatoweng a tlhahiso ya di-jothollo, re a tseba hore ho hloka-hala matla a makae a terekere ho sebitsana le mobu – re boetse re tseba disebediswa tse hloka-halang ho sebetse masimo. Ho bohlokwa ruri hore diterekere le disebediswa tsa temo di kgeme mmoho le bohlo ba polasi le moralo wa tlhahiso.

Bohlo ba mapolasi bo na le mehlape, mme diphoofole tsena di tshwanetse ho ba tlasa tsamaiso e ntle. Moralong wa kgwebo re tshwanetse ho sheba boemo ba terata le phephelo ya metsi – ham-moho le kgonahalo ya hore me-

hlape e ka nna ya hatana. Ruri ho bohlokwa re shebe le dibaka tsa diphoofole tsa ho nwa metsi kampong e nngwe le e nngwe. Diphoofole di senya enoji haeba di lokela ho tsamaya sebaka se selelele ho ya nwa metsi, mme ke thuso e kgolo ho tisa metsi diphoofoalong ho ena le hore tsona di tsamaye ho ya moo metsi a leng teng.

Re tsepamisa maikutlo tabeng ya ho qetela ya moralo wa kgwebo, e leng ditekanyetso tsa mosebetsi mabapi le dijothollo tse rerilweng ho jalwa. Ha ho kgonahale ka mehla hore ho etswe dijeo ka ho nepahala e sa le pele sehla se simolla hobane diporeisi tsa dikenngwamobung di fetoha kgafetsa. Le ha ho le jwalo, ho bohlokwa ho etsa tekanyetso e ntle ya dijeo tsa tlhahiso.

Mohlomong ho ya ka tlhaloso ena e entsweng, o tla lemoha hore moralo wa kgwebo ha se ntho eo motho a ka o ngollang yona feela tjena ka ofising. Hore moralo o be le molemo wa letho le hore o kenngwe tshehetsong ka kattleho, dintlha tsohle tse ka hodimo di tlamehile ho kenyelletswa, mme moralo o tlamehile ho dumellana le molemi hammoho le mehlodi ya tlhaho. Ke phetho, ke tu!

JANE MCPHERSON, MANEJARA WA LENANEO LA GRAIN SA LA NTSHETSOPELE YA MOLEMI

Baballa lehong polasing ya hao

DIPALO TSE EKETSEHANG TSA SETJHABA LE KGAELLO YA HO FUMANA MOBU DI BEHA KGATELLO MOBUNG WA DIJOTHOLLO. HO TLOSWA HA DIMELA TSA TLHAHO TSE SEBEDISETSWANG PATSI YA HO AHA, YA HO E TSA DIBESO HAMMOHO LE HO BULA SEBAKA SA HO JALA DIJOTHOLLO, HO KGANNELA PHOKOTSEHONG E MPE HAHOLO YA MERU LE DIBAKA TSA PATSI.

Balemi ba bangata ho potoloha le lefatshe ba qadile ho utlwisisa hore difate ke mohlodi wa bohlokwa, mme jwale ba tsepamisitse maikutlo difateng tsa bona tse leng teng, mme ba bile ba lomahantse meno ho jala difate tse ngata mapolasing a bona. Haeba nako e ntle ka ho fetisisa e teng ya ho ithuta, ke ya ho ithuta hona jwale mokgwa le mabaka a ho etsa jwalo.

Ke tlwaelo e ntle ho balemi ho jala dirobameya tse thibelang moya ho potoloha masimo a bona. Hona ho atisa ho etswa ka ho jala difate tsa lehong dibakeng tse ka thoko ho masimo a dijothollo, mme hona ho tsejwa e le meru ya temo. Ka dilemo tse ngata balemi ba jalang dijothollo moo ho nang le meya e matla ba se ba nnile ba jala dirobameya tsa difate kapa tsa dihlaha. Dirobameya e ka ba tsa mela e pakeng tsa 1 - 4 kapa 10% ya masimo ntle le ho tshwenyana le tlhahiso ya temo. Mokgwa ona o molemo hobane dijothollo tse ngata tse nyane di tshaba moya, le hobane masimo a seng a sa hlahise letho a ba tsietsing e kgolo, a lahlehelwa ke mongobo ka baka la moya. Dijothollo tse kang poone le soneblomo, boemong ba tsona bo fokolang hoba di hlahise lekgaba, di tjheswa ke lehlabathe le fefolwang ke moya, le ka nnang la kgina kgolo ya tsona le ho senya kotulo. Ka bomadimabe, ke balemi ba bangata

haholo, haholoholo balemi ba batjha ba ntseng ba thuthuha, ba welang kot-sing ena ya tsheny e bakwang ke moya. Mabaka a mabedi a sehlooho a fuperweng ke bothata bona ke ana:

1. Meru e seng e tiile ha e baballwe, empa e sebediswa e le mohlodi wa mollo kapa dibeso.
2. Balemi ha ba jale meru hobane ha ba lemohe menyetla eo ba nang le yona.

Ha ho pelaelo hore tlhoko e teng e kgolo ya patsi jwalo mohlodi wa dibeso, empa ho bohlokwa hore mehlodi ya lehong e baballwe le ho sebediswa ka mokgwa o tla tshwarella. Ka baka lena, tekatekano e itseng e tshwanetse ho fumanwa pakeng tsa tshebediso le paballo.

Tekatekano e fumanwa jwang pakeng tsa tshebediso le paballo
Kenya ho hong moo o nkileng teng

Ha tlhoko e le teng ya ho kgaola difate, e ka ba dibeso kapa moaho, nka boikarabelo ba ho boela o jala hape e le hore o kenye ho hong sekgeong seo o se entseng. Haeba ditjeo di le teng ha ho rekwa difate tse sa leng nnyane, tadima hona e le matsete hobane o tla una molemo nakong e tlang. O ka nna wa boela o jala hape difatjana tse ithahetseng tlasa sefate se sehlo, kapa dipeonyana tse wetseng fatshe, mme yaba o qoba taba ya ho kena ditshenyehelong tsa ditjhelete. **Blue gum** (*Eucalyptus Grandis*) le **Black wattle** (*Acacia Mearnsii*) ke mefuta e atisang ho sebediswa jwalo ka dirobameya mona Afrika Borwa. Di hola ka potlako, di hlahisa dihlotshwana tse ntle tsa

Baballa lehong polasing ya hao

makala le mahlaku a fokotsang bohale ba moya. Ke mefuta e thata e loket-seng mabatowa a mangata a naha ya rona. Le ha ho le jwalo, ke mefuta e tswang ka ntle, ha se matswallwa a Afrika Borwa.

Wild Peach (*Kiggelaria Africana*) ke sefate sa naha ya rona, serobamoya se ntseng se tuma haholo. Hape ke sefate se setle haholo hobane se na le moriti o monate wa mehlape, mme se ka ba setle ha se nka sebaka sa difate tse remilweng. Sefatse sena se hola ka potlako dibakeng tse ngata tsa Afrika Borwa, mahlaku a hola a teteane, mme ha a latswehe ha monate mehlapeng, patsi ya tsona e matla, e mamella meya.

Kotula ka bohlale

Nka nako ho utlwisisa difate tse holang tulong ya hao. Difate tse ngata di itshwara ka mekgwa e fapaneng mekgweng e fapaneng ya ho kotula. Mohlala, ha o ena le meru ya Blue gum, o tla una molemo wa dilemo tse ngata ha feela o utlwisisa mekgwa e metle ka ho fetisisa ya ho kotula. O se ke wa tlosa kutu ha o rema sefate, empa inkele makala le mahlaku a imelelang kutung e setseng. Siya makala a mabedi kutung ka nngwe hore e be a moriti le a ho tsitsa ha sefate. Sefate sa black wattle sona ha se hlahise makala a mangata. Le ha ho le jwalo, ke mofuta o utlwanang le mollo; mollo o medisa dipeo tseo e leng kgale di ituletse feela mobung o ka hodimo. Hona ho tla thusa hore moru o teteaneng o be teng. Ela hloko ho laola mello hobane sefate sena se ka nna sa tswa taolong haeba se sa laolwe ka hloko.

Sebedisa mefuta e meng ya dibeso

Ho teng mefuta ya tlhaho e ka nnang ya sebediswa bakeng sa patsi. Diqo tsa poone di ntle haholo hobane di ka nna tsa bokellwa ka mora kotulo, mme tsa bolokwa. Di tshwara motjheso hantle, di ntle ho pheha le ho futhumatsa lelapa. Bolokwe ba dikgomo le bona ke mohlodi o motle wa dibeso ha di omme; di bokelleha ha bonolo. Haeba o na le dijothollo tse kgothotsweng, hammoho le dikgomo, tseba hore dihlahiswa tsena o di tshwere matsohong.

Hlaba mokgosi

Rwala dieta, o abelane le ba bang tsebo ya hao ya paballo ya lehong le tshebediso ya lona ka hloko. Se ke wa ema tlekelele wa makalla moahisani wa hao ha a ntse a fothola le ho rema difate (dirobamoya). Ruta balem ba bang ka melemo ya meru, ba kgothalletse ho jala meru.

Ke efe melemo ya meru e thibelang moya?

- E tshireletsa dijothollo.
- E thusa paballong ya mobu o ka hodimo, ka ha e ke ke ya fefolwa ha bonolo. Kgoholeho ya moya e mpe haholo dibakeng tse ngata, mme e kgannela tahlehelong ya mobu le mononong wa mobu, e leng ho bolelang ho fokotseha ha sebaka ya phepele ya dijo le ho jalwa ha dijothollo. Dirobamoya tsena di fokotsa lebelo la moya le tahlehelo e mpe ya masimo a dijothollo.
- Meru e fana ka bodulo ba dibopuwa tsa meru; ka hoo, ke setshabelo sa batho le dibopuwa.
- E thusa popehong e ntle ya mobu ka ha metso ya yona e thusa ho tlamahanya mobu.
- E hlahisa tse ommeng, tse bolang mobung, e leng masalla a dimela (manyolo) le furu.
- E fokotsa bongata ba tahlehelo ya moya, mme ka ho ntlafatsa boemo ba dijothollo, e thusa hore kuno e eketsehe.
- Ha tsamaiso e le ntle, meru e ka fana ka dibeso tse ntle le disebediswa tsa ho aha.
- Meru e fana ka moriti.

Ho una melemo ena mapolasing a rona, re tlamehile ho lomahanya meno, re kenye tshebetsong mekgwa e mene ya sehlooho ka dinako tsohle. Haeba re kgona ho hlokomela meru hantle, nnete ke hore rona le mapolasi a rona re tla una haholo, mme re tla ba le tikoloho e tla tshwarella le nakong tse tlang.

GAVIN MATHEWS, KGAU YA TSAMAIISO YA TIKOLOHO, UKZN

Dijothollo tsa mariha

Ka ditekanyetso o laola kgwebo ya hao

HA DI BOKELLETSWE LE HO SEBEDISWA KA NEPO MMOHO LE LENANEO LA TSAMAIISO YA TLHAHISO LE O THUSANG HO RALA KGWEBO YA HAO, DITEKANYETSO DI FETOHA SESEBEDISWA SE SETLE SA TSAMAIISO, SE O THUSANG HO HLOPHISA, HO KENYA DINTHO TSHEBETSONG LE HO LAOLA MEHATO YOHLE YA HAO. KA HOO, RE KA RE KE MOTHEO WA HO BA KA HOHLEHOHLE TAOLONG YA KGWEBO YA HAO.

Motho e mong o kile a re ha o sa tsebe moo o yang, o ka nna wa qetella o lahlehile. Polelo ena e nepana hantle le kgwebo ya hao. Ha o sa rere/rale le ho etsa ditekanyetso ka nepo, o ka nna wa qetella o sa fihla moo o yang, o sa fihlella tseo o neng o di rerile. Ke sefe sephoe sa kgwebo ya hao? Le ha eba mohlomong o na le dintho tse ngata tseo o di phehelletseng, empa ntle le tikatiko katleho lehlakoreng la ditjhelete ke e nngwe ya dintho tsa bohlokwa tsa sehlooho. Ho atleha tjheleteng ho kenyelletsa ho boloka phaello ya hao e ntse e tsetsitse, ho boloka boleng bo sa fetohe, hammoho le ho hlokomela hore tjhelete e kenang e dula e ntse e kena.

Hopola hore ditekanyetso di hlalosa e le moralo o ngotsweng, o tlhahisang ka mokgwa wa tjhelete le tse bonwang ka mahlo, e le mehato ya nako e tlang ya kgwebo ya hao ho fihlella tseo o batlang ho di fihlella.

Ha ha ho etswa ditekanyetso, phephetso ke hore ha o na ditokomane tsa motheo hobane ha ho eso be teng diphapanyetsano tsa letho tseo o seng o di entse. Ka baka lena, o tshwanela ho iketsetsa setshwantsho sa ditjhelete tsohle tse tla kena le tse tla tswa.

Ke bothata ho iketsetsa ditjhelete tse tla kena le tse tla tswa tsa ntho e nngwe le e nngwe e kenyelleditsweng tekanyetsong yohle ya hao, hobane o hloka tsebo mabapi le diporeisi tse lebelletsweng tsa dintho tseno kaofela.

Tse latelang di ka thusa tabeng ena:

- Haeba o na le ditaba tsa dilemo tse fetileng tsa hore ditjhelete tse ileng tsa

kena le tse ileng tsa tswa di bile jwang, hona ho ka ba le thuso e kgolo. Hona ke motheo o ka thusang ditekanyetsong tsa hao tsa selemo se tlang.

- Ka hohle ka moo o ka kgonang, fumana dintlha tsohle – bala dimakasine tsa temo, mamela diraporoto tsa radio, eba teng matsatsing a balemi le a dihlopha tsa boithuto, itjhorise ka ho fumana ditaba inthaneteng, eba teng kopanong ya NAMPO, bala dipampiri tsa ditaba, jwalojwalo.
- Ikopanye le bareki ba dihlahiswa tsa hao hore ba o thuse ka ditaba tsa bohlokwa mabapi le diporeisi tse lebelletsweng tsa tse kenngwang mobung.
- Ikopanye le bao o rekang thepa ho bona hore ba o lemose ka diporeisi tse lebelletsweng tsa dikenngwamobung.

Ka baka la ho hloka sebaka lengolong lena, ha ho kgonahale ho bontsha ka moo ditekanyetso tse phethahetseng di ka etswang ka teng. Le ha ho le jwalo, re tla leka ho bontsha mohlala o ka thusang ho bontsha ka moo o ka tsebang tse lebelletsweng, e leng tjhelete e tla kena le e tla tswa. Sena re se bontsha ka mehlala e mmalwa. Hopola hore ditekanyetso tsa hao e be tsa dintho tse ka kgonahalang (eseng ditoro). Baballa tjhelete e kenang, mme o bontshe kgatelopele ka tjhelete e tswang. Kwetliso le boiphihlelo di tla hlola mathata ha o etsa ditekanyetso tsa hao.

Mehlala ya tjhelete e kenang

Poone

Ho ya ka lenaneo la tsamaiso ya tlhahiso, o rera ho jala dihekthara tse 150 tsa poone kgwedding ya Pudungwana 2012 moo tlhahiso e tla ba ditone tse 4,5 hekthara ka nngwe. Ho ya ka dintlha tse bokelletsweng, o lebelletse poreisi ya poone hore e tla ba R1 800 tone ka nngwe ha re nka palohare nakong ya sehla se hlahlamang.

Poone

Dihekthara (a)	Tlhahiso/ hekthara (b)	Tlhahiso kaofela (c)	Tjhelete e kenang tone ka nngwe (d)	E kenang / hekthara ka nngwe (e)	Tjhelete kaofela e tla kena
150	4,5 ditone	675 ditone (a x b)	R1 800	R8 100 (c x d)	R1 215 000 (a x e) kapa (c x d)

Ka ditekanyetso o laola kgwebo ya hao

Peo

Dihekthara tse ilo jalwa (a)	Peo hekthara ka nngwe (b)	Peo kaofela (kg) (c)	Poreisi e lebelletsweng / 25kg mokotla (d)	Palo ya mekotla e rekwang (e)	Ditjeo kaofela tse lebelletsweng
150	6 kg	900 kg (a x b)	R1 500	36 bags (c / 25kg)	R54 000 (d x e)

Diesel ya bakkie (vene) ya polasing

Kilom/kgwedi (a)	Kilom tsohle ka selemo (b)	Tshebediso (c)	Litha tsa diesel tse sebeditseng/ m (d)	Litha diesel tse sebeditseng/y (e)	Poreisi e tla ya diesel (f)	Ditjeo ka kgwedi (g)	Ditjeo kaofela (h)
1 250	15 000 (a x 12 months)	10 km/litha	125 (a/b)	1 500 (b/c)	R11,50	R1 437,50 (d x f) kapa (h/12)	R17 250

Ditjeo tsa mehala

Ditjeo tsohle tsa selemo se fetileng (a)	Ditjeo/m selemo se fetileng (b)	Keketso ya peresente (c)	Ditjeo/m tsa selemo se tlang (d)	Ditjeo tsohle tse lebelletsweng lemong se tlang
R7 380	R615	6%	R652	R7 823

Mehlala ya tjehelete tse tswang

Peo

Ho ya ka lenaneo la hao la tsamaiso ya tlhahiso, o rerile ho sebedisa 6 kg tsa peo hekthareng ka nngwe hore o jale palo ya dimela tse 20 000 hekthareng ka nngwe, le ho jala kgwedeng ya Pudungwana 2012. O tla be o sebedisa mofuta o ikgethileng wa peo ya YYYGGG. Ho ya ka dintlha tse bokelletsweng o lebelletse hore poreisi ya peo e tla ba R1 500 mokotla ka mong sehleleng se hlhlamang.

Diesel ya bakkie (vene) ya polasing

Ho ya ka dintlha tsa dilemo tse fetileng, o rera maeto a palohare ya 1 250 km ka kgwedi, mme ka selemo maeto ao kaofela a etsa dikilomithara tse 15 000. O a tseba hore koloi ya hao e sebedisa palohare ya 10 km ka lithara ya diesel. Ho ya ka dintlha tse bokelletsweng, o lebelletse hore poreisi ya diesel e tla ba palohare ya R11,50 lithara ka nngwe nakong ya sehla se hlhlamang.

Dipalopalo tse fetileng di tsejwa e le ditekanyetso tsa motheo o se nang letho, ha mohlaleng o latelang wa ditjeo tsa mehala re tla bua ka metheo ya tlatselletso.

Ditjeo tsa mehala

Ho boima haholo ho etsa moralo wa ditjeo tsa mehala. Ka hoo, ka tlwaelo motho o sebedisa ditjeo tsa selemo se fetileng e le motheo, ebe o eketsa ka peresente tse ka dumellanang le sekgahla se lebelletsweng sa ho theoha ha moruo, se kang 6%.

Jwalo ka mehlaleng, o tshwanetse ho etsa dipalo tsa hao hore o tsebe ditjeo tse lebelletsweng tsa ntho e nngwe le e nngwe kgwebong ya hao. Ke mosebetsi o boima haholo ha o sa qala, ebang o ingolla ka letsoho kapa ka komphutha, empa selemong se hlhlamang ho tla ba bonolo, haholoholo ha o sebedisa komphutha. Ha o ntse o etsa mosebetsi ona ho tla nne ho re etlo mahlong, ho be bonolo le ho feta, mme ditekanyetso tsa hao e tla ba tse nepahetseng.

Dintlha tsohle jwale di sebedisetswa ho bokella disetatemente tse tharo tsa ditekanyetso, e leng tsona tse tla bontsha katleho e lebel-

letsweng ya kgwebo ya hao lehlakoreng la ditjehelete mabapi le selemo se tlang.

Mokgwa wa ho sebedisa ditekanyetso tse akaretsang, mme o kenyelletse le lenaneo la hao la tsamaiso ya tlhahiso

- Ha o reka dihlahiswa, sebedisa dintlha tse ka hara ditekanyetso tsa hao hammoho le lenaneo la tsamaiso ya tlhahiso. O tlamehile ho reka mekotla e 36 ya mofuta wa peo ya YYYGGG pele ho Pudungwana ka ditjeo tse lebelletsweng tsa R54 000. Ka baka leo, reka ho ya ka moo o rerileng ka teng. Ka nako tse ding ho tla ba teng dikeketso tsa diporeisi tse ithahelang feela, mme peo e ka nna ya eja ditjeo tse fetang R54 000; sena se amohela hobane ho reka peo e nyane ho tla ama tlhahiso ya hao hampe, empa hape hlokomela hore ho ka beha phaello ya hao ka mosing.
- Ha mehato e se e nkilwe, sebedisa ditekanyetso tsa hao le lenaneo la hao la tsamaiso ya tlhahiso ho laola tsohle qetellong. Tjehelete eo o felang o e fumane e le e kenang le/kapa tjehelete e felang e tswile, bapisa ditjehelete tseo le ditekanyetso tsa hao, mme o hlalose phapang efe kapa efe e tla ba teng. Ebe he, lebaka la phapano e ka bang teng o le nka le le bohlokwa ha o etsa ditekanyetso tse hlhlamang – hona ho tla o thusa haholo ho ntlafatsa kgwebo ya hao.
- Laola ditjeo tsa diesel kgwedi le kgwedi. Haeba o ile wa sebedisa tjehelete e ngata ho feta tekano kgwedeng e itseng, leka ho fokotsa kgwedeng e hlhlamang e le hore o dule o le palohareng ya ditekanyetso tsa kgwedi. Sheba bohlokwa ba maeto a hao; rera ka hloko maeto a nkuwang ka vene; sheba bohlokwa ba difonofono tse etswang, mme o nahane ka mekgwa e meng ya ho buisana, e ka fokotsang ditshenyehelo. Ha ditekanyetso di etswa le ho sebediswa jwalo ka ha ho hlalositse, di fetoha sesebediswa se sehlo sa tsamaiso – di o beha taolong ya kgwebo ya hao. Lengolong le tla latela lena, re tla bua ka melemo ya ditekanyetso.

DITABA TSENA KE TSA MARIUS GREYLING

Mathata a mahola le dibolayalehola

HA RE KENA MERERONG YA SEHLA SE SETJHA, E BOETSE KE NAKO YA HO LEKOLA MEKGWA YA HO LAOLA MAHOLA MASIMONG. MAHOLA KE MOLEKO O MOHOLO HO BALEMI, MME A KA NNA A BEHA DIJOTHOLLO KOTSING E KGOLO HAEBA A TLOHELLWA A SA LAOLWE!

Balemi ba bangata ba tshwarahane le bothata ka disebediswa tsa kgale tsa temo, tse robehileng, tse seng di sa sebediswe, tse sitisang tokiso e nepahetseng ya mobu. Mosebetsi le dijeto tsa diesel ka nako e nngwe le tsona di nyahamisa balemi, di ba qobella ho fokotsa mesebetsi e meng ya ho phethola mobu. Nnete ke hore haeba metjhine ya kgale, e kgathetseng, hammoho le dijhelete tse haellang, di sitisa molemi ho shebana le “moleko ona wa mahola”, molemi o ilo shebana le mathata a maholo ha a ilo kotula dijothollo tse fokolang, mme o ilo iphumana a sitwa ho lefella tjhelete eo a e adimileng kapa ho lokisa disebediswa tsa hae kapa ho reka le yona diesel!

Molemi e mong le e mong o tshwanetse ho tseba mefuta ya mahola a fumanwang masimong a hae le ho tseba kotsi ya mahola ano lenaneong la hae la dijothollo. O tshwanetse ho etsa qeto ka mokgwa o motle ka ho fetisisa wa ho hlwekisa masimo a hae, mme le pele sehla se qala o tshwanetse ho ba le mokgwa wa hore o tla boloka masimo a hae jwang a hlwekile, a se na mahola ana a hlaselang, a ka nnang a nka metsi le menontsha ya dimela tse ilo jalwa.

Maqheka a teng a mangata a ka sebediswang ntsweng kgahlanong le mahola, e leng mekgwa e ka etswang ka matsoho kapa ka dikhemikhale.

- **Mekgwa ka matsoho** e kenyelletsa ho hlaola, ho sebedisa tsetse (*disk*), ho phethola mobu, ho lema le ho kuta/hela.
- **Mekgwa ka dikhemikhale** e kenyelletsa dibolayalehola (*herbicides*) tse dumelletsweng ho laola mathata a itseng. Balemi ba bangata ba kgetha ho buisana le ditsebi tsa dikhemikhale tse thusang ka mananeo a nepahetseng hammoho le tse ka sebediswang.

Grain SA e eletsale balemi ho etsa dikgetho ka bohlaone ha ba kgetha lenaneo la dibolayalehola. Moo masimo a hlasetsweng hampe ke mahola, mme tlhahiso ya dijothollo e sitiswa haholo, mohato o matla o tshwanela ho nkuwa – empa boemo bona bo ke ke ba nna ba ba jwalo ka mehla, mme ka hona mananeo a tlwaelehileng le a baballang ditshenyehelo a ka nna a sebediswa le ona. Palo e ntse e eketseha ya balemi ba ithutang Dihlopheng tsa rona tsa Boithuto tsa Grain SA le dithutong tsa Kwetliso hore tshebediso e matla ya dibolayalehola e tliise phapang e kgolo ditholwaneng (kunong) tsa mosebetsi o matla wa sehla. Diraporoto tse ngata tseo re di fumanang tsa kuno e ntlafetseng mapolasing a maholo le a manyane ke kgothatso e kgolo ruri. Ka ha re bona diphetho tse ntle hakaalo, hammoho le kuno e tswetseng pele hakaalo, balemi ba rona jwale ba shebile ho ntlafatsa sesebediswa sa bona sa ho fafatsa, ebang ba reka sefatsi se setjha sa boom kapa difafatsi tse ngatanyana tsa mekotla o jarwang.

Qetellong, dikhemikhale tseo re di sebedisang di tlamehile ho fana ka taolo e batlwang ya mefuta e lwantshwang, mme di fokotse kotsi e ka bang teng tikolohong le ho batho ba sebetsang ka dikhemikhale tsena. Ho bohlokwa hore re utlwisise hore dikhemikhale ke tjhefo e ka thusang feela ha e sebediswa ka nepo le ka tlhokomelo e kgolo.

Mokgwa wa ho sebedisa dibolayalehola le dibolayakokwanyana

Bala dileibole

Ho bohlokwa haholo ho bala ka hloko e kgolo dileibole setshelong se seng le se seng sa sebolayalehola le sebolayakokwanyana. Dikeletso tsohle

tse ngotsweng dileiboleng ho fanwa ka tsona ka mora diteko tse ngata tse entsweng ka sehlahiswa maemong a diteko tse fapaneng tsa sehlahiswa. O tlamehile ho bala dileibole kgetlo le leng le le leng ha o reka botlolo e ntjha hobane ho ka nna ha ba le diphetoho tse ntjha kapa ditshibollo tse ntjha kapa keletso tse ntjha.

Ke taba ya bohlokwa haholo hore molemi a utlwisise hore sehlahiswa se sebediswa jwang ka paballeho. Ho feta mona molemi o tshwanetse ho ruta basebetsi kaofela bao a sebetsang le bona. Le ka mohla, o se ke wa ipeha kotsing, wa beha sehlahiswa sa hao kotsing kapa wa beha bareki ba hao kotsing ka tshebediso e fosahetseng ya sebolayalehola!

- Dileibole tsa dibolayakokwanyana di hlalosa ka ho hlaka maemo a nepahetseng a ho sebedisa sehlahiswa, mme di bontsha hore ke dijothollo dife tseo ho ka sebediswang sehlahiswa ho tsona ka mokgwa o baballehileng. Ho feta mona, di bontsha “ho nama ha tshebediso”, e leng mahola, dikokwanyana kapa malwetse, e leng tseo sehlahiswa se ka sebediswang kgahlanong le tsona. Sehlahiswa se tshwanetse ho sebediswa feela kgahlanong le tse boletsweng leiboleng.
- Leibole e boetse e tla o bolella dintlha tsa bohlokwa tse kang ka moo motswako wa ho fafatsa o etswang ka teng, mokgwa o nepahetseng ka ho fetisisa wa ho sebedisa sefatsi, sekgahla sa tshebediso, makgetlo ao o ka sebedisang sehlahiswa ka ona sejothollong, hammoho le nako e hlokolosi e pakeng tsa tshebediso ya ho qetela le ya kotulo.
- Mohlala, ntjha e nngwe ya bohlokwa ka tshebediso ya Roundup ke ho sebedisa metsi a hlwekileng. Roundup e itshwarelletsa dikarolwaneng tsa letsopa, mme ka baka lena e a senyeha, e hloleha ho etsa mosebetsi wa yona. Hona ho tlama hore ho sebediswe metsi a hlwekileng. Molemi ya tswakang sehlahiswa sena le metsi a tswang letamong le bulehileng, nnete ke hore o mpa a itshenyetsa tjhelete ya hae hobane tshebetso ena e fupereng ditshenyehelo tsa tjhelete e ke ke ya fihlella diphetho tse lebelletsweng.
- Leibole e tla boela e bolele hore ke diapararo dife tse tshireletsang tse tshwanetseng ho aparwa ke motho ya sebedisang tjhefo. Ka tlwaelo ditaello di teng tse bolelang se ka etswang haeba motswako o ka tsholoha ka phoso. Kotsi e mpe e ka ba ha tjhefo e ka tsholohela letlalong kapa motho a hema monkgono ona o tjhefo.

Leibole dibotlolong tsa dibolayalehola kapa tsa dibolayakokwanyana ke kgo-kahano e hlokolosi pakeng tsa baetsi ba motswako le molemi mabapi le mekgwa e metle ya tshebediso le tlhokomelo e nang le boikarabelo!

Boloka dibolayalehola le dibolayakokwanyana di notleletswe!

Balemi ba sebele ba boloka dibolayakokwanyana tsa bona sebakeng se bolokehileng, se notletsweng. Dipale tse ngata tse bohloko di ka bolelwa ka moo dibolayakokwanyana di ileng tsa baka ho kula ho sa hlokalaleng, ho kenngwa ha batho dipetlele le ona mafu. Ho lekannngwa hore batho ba fetang 250 000 ba ipolaya selemo le selemo ka ho nwa dibolayakokwanyana. Leka hore sena se se ke sa o etsahalla; Boloka setoro sa hao se notleletswe ka thata, e mpe e be feela ba nang le tokelo ba ka di sebedisang! O tshwanetse ho etsa bonnete hore setoro sa hao se bolokehile kgahlanong le mollo hobane tse ding tsa dihlahiswa tsena di tshwara mollo ha bonolo haholo, mme di ka nna tsa tshwana le parafine mollong kapa tsa qhoma le ho phatlola. Hape etsa bonnete hore dihlahiswa tsena di bolokilwe ka hloko kgahlanong le pula e ngata le merwallo ka ha tjhefo e tla potlaka ho hahlamela metsi le ho ba le sekgahla se sebe, mme hoo ho ka baka kotsi e ka bang le ditlamorao tse mpe haholo!

Mathata a mahola le dibolayalehola

Tlhokomelo ya sefafatsi

Sefafatsi sa hao se tla etsa hore lenaneo la hao la ho fafatsa le fihlelle diphetho tse batlahalang – kapa le hlolehe! Ka hoo, ho bohlokwa ho hlokomela disebediswa (dithuluse) tsena hantle haholo! Ho bohlokwa ho hlatswa dithuluse tsena hoba di sebediswe, le ho di boloka di baballehile hole le diphoofole kapa dijo. Hlahloba kgafetsa dikarolwana tse sebetsang, lokisa moo ho dutlang, mme o ntshe melongwana (*nozzles*) ya kgale, o kenye e metjha. Sefafatsi se tshwanetse ho ba le metako ya ho metha kapa ho lekanya (*calibrations*) e entsweng ka hloko le ka nepo. Etsa ka tlhokomelo e kgolo hore sefafatsi ha se no dutlisa motswako wa sebolayakokwanyana hobane hona ha ho no baka tahlehelo feela e sa hlokahaleng, empa ho tla ba kotsi le ho batho.

Sesebediswa se sebedisetswang ho lekanya kapa ho metha sefafatsi ha se a tshwanela ho sebedisetswa mosebetsi o mong osele. Le ka mohla o se ke wa sebedisa ditshelo tsa dijo kapa dikgaba kapa dithipa kapa difereko tsa ho jela. Hlatswisisa disebediswa tse sebedisitsweng.

Lahla ditshelo tse se nang letho

Ditshelo tse se nang letho di tshwanetse ho hlatsuwa hantle, mme ha di a tshwanela ho boela di sebediswa hape ka ha di se di ile tsa jara tjhefo, mme di ka nna tsa ba kotsi ho batho le ho diphoofole. Ho feta mona, di ka eketsa tshilafalong ya tikoloho. Le ha eba o a tseba hore setshelo se ke ke sa boela sa sebediswa, e sa ntse e le boikarabelo ba hao ho se hlatswa pele o se lahla. Ka kakaretso, tlwaelo e ntle ka ho fetisisa, e amohelhang, ke ho tsokotsa setshelo bonyane makgetlo a mararo. Ka mora mona, ditshelo di tshwanetse ho phungwa masoba a mangata hore ho se be mang ya ka se sebedisang hape. Ka mora mona, di tshwanetse ho ya lahlelwa moo di ka tjheswang ke mollo haeba ho se menyetla ya boemo ba profeshene ba ho di ntjhafatsa hape. Dikhamphane tsa dikhemikhale matsatsing ana di eletsa hore hona ha ho etswe polasing, empa ho etswa dibakeng tse kgolo moo ho lahlelwang matlakala teng, ka ha ditshelo tse neng di tshetse tjhefo ha di a tshwanela ho tjhesetswa haufi le batho kapa diphoofole. Mokgwa o mong hape ke wa ho tjhekela ditshelo tsena mokoting o tebileng haholo moo di ke keng tsa ama phepele ya metsi a ka tlasa mobu kapa tsa angwa ke metsi a dikgohola.

Eba mosebedisi wa sebele wa sefafatsi

Etsa bonnete hore o sebedisa diparo tse kgothaleditsweng tsa tshireletso. Bonyane hlokomela hore letlalo la hao le tshireletsehile; apara hempe ya matsoho a malelele, borikgwe bo bolelele, dieta tse kwalehileng, dikausu e be tse telele, o rwale katiba. Matsohong rwala dihansekune tse tla hlatsuwa ka

hloko pele di rolwa. Ntle le ho senya nako hlatswa ka metsi kapelepele ha o ka qaphaletswa ke tjhefo letlalong kapa ka mahlong. Ka nako tse ding ho a hlokahala hore o sebedise setshireletsi se kang diborele (*goggles*) le se tshireletsang nko le molomo (*mask*) ho sefa moya oo o o hemang. O se ke wa beha batho ba bang kotsing, mme o hlokomela hore diphoofole kaofela di bohole bo baballehileng hole le mesebetsi ya ho fafatsa.

Basebedisi ba difafatsi ba eletswa ho nwa metsi a mangata ho thibela kgaello ya metsi mmeleng, mme ba hlokomela hore ba se ke ba tsuba kapa ba ja kapa ba nwa nakong eo ba tshwereng sefafatsi ka yona. Ha ho kgothaletswe taba ya ho fafatsa nakong ya letsatsi ha ho tjhesa haholo. Ha ho kgothaletswe ho fafatsa haeba sebaka se fafatswang se le metsi kapa ho bonahala hore pula e haufi le ho na. Eba bohlale, o qobe ho fafatswa ke mohodi wa sefafatsi ka ho ba ka lehlakoreng leo moya o fokelang ka ho lona, mme o se ke wa fafatsa ha maemo e le a moya.

Mohodi wa sefafatsi ke eng?

Hona ke marothodi a manyenyane a sefafatsi sa sebolayakokwanyana kapa sebolayalehola a fofang le moya ho tloha sebakeng seo ho fafatswang ho sona. Marothodi ana a manyane haholo, mme a bobebe haholo hoo a fefolang ha bonolo le ke moya o seng matla hakaalo. Ke ka baka lena basebedisi ba sefafatsi se jarwang ka mokotla ba tshwanetseng ho ela hloko moo moya o fokelang teng e le hore ba be ka lehlakoreng lesele ho la moo moya o fokelang ho lona. Ha mohodi ona o fihla masimong a sa rerelwang ho fafatswa, tshenyo e mpe e ka ba teng dijothollong, mme ditshenyehelo di tla lekanngwa, e leng tseo mosebedisi wa sefafatsi a tla tlameha ho di lefa.

Ho se ho ile ha tlalehwa diketsahalo tse ngata, mohlala, moo Round-Up e ileng ya fafatswa pooneng ya Roundup Ready, moo maemo a moya kapa bohlaswa bo ileng ba baka hore mohodi wa sefafatsi o fihlelle dijothollo tseo e seng tsa Roundup ready, mme ha qetella ka tshenyo e mpe haholo! Mohodi wa sefafatsi o se o bakile mathata a maholo moo metsi dinokeng a ileng a silafala kapa moo baahi ba dibaka tse itseng ba iphumaneng ntle le boikgethelo ba pepesehile dikotsing tsa mohodi ona o tjhefo. Ka baka lena, beng bohle ba difafatsi hammoho le basebedisi ba tsona ba tshwanetse ho jara boikarabelo bohle ba diketso tsa bona le ho ba sedi haholo nakong ya ho sebedisa tjhefo ena. Ha moya o foka haholo ka lebelo, bohlale ke ho emisa hanyane ka ho fafatsa.

JENNY MATHEWS, MODULASETULO WA
LENANEO LA GRAIN SA LA NTSHETSOPELE YA MOLEMI

***Tlhahiso ena e ikgethileng,
e kgonahetse ka thuso ya Trusete ya Diserele
tsa Mariha (Winter Cereal Trust).***

Tse tswang North West Province

HO TLOHA MATHWASONG A MOTSHEANONG GRAIN SA E KENTSE TSHEBETSONG MEHATO E METJHA NORTH WEST KA TSHEHETSO YA BALAOADI BA BANE BA NTSHETSOPELE. TJANTJELLO E NGATA E NTSE E EKETSEHA LEBATOWENG, MME HORE DITSHEBELETSO DI FIHLE HANTLE KA MOO HO KGONAHALANG KA TENG LEBATOWENG LENA, HO ILE HA HLOKAHALA HO KOPANYA DIHLOPHA TSA BOITHUTO DIBAKENG TSE KGOLO HO ENA LE HORE MOTSE O MONG LE O MONG O BE LE SEHLOPHA SA ONA JWALO KA DILEMONG TSE FETILENG.

Nnete ke hore ditshenyehelo di ba kgolo haholo ha ho tshwarwa dikopano metseng. Re ka nna ra tshwara dikopano tse ntseng di atlehile ka ho kopanya dihlotshwana tsena hore e be sehlopha se le seng se sehlo. Re tshepa ruri hore batho ba a utlwisisa hore re phehelletse ho fihlella batho ba bangata ho feta ka moo re ntleng ra etsa ka teng pele! Ditaba tsa tshireletso ya dijo le ntjhafatso ya mobu di bolela hore balemi ba bangata ba ntseng ba eketseha ba tshwanetse ho fihlellwa ka ditaba le ka tshehetso e ba kgannelang mekgweng e metle ya temo ka ho fetisisa. Dinako tsa thupello ya dihlopha tsa boithuto e tla nne e tshwane setsing se seng le se seng, mme balaodi (diofisiri) ba tla nne ba tswela pele ka ho tshwara Matsatsi a Balemi, ditshingwana tsa ditoko le dithuto tsa kwetliso lebatoweng.

Dihlopha tsa boithuto di theilwe ka ba latelang:

- Raymond Boardman – Potchefstroom, Ventersdorp le Koster;

- Arthur Clayton – Lichtenburg le Coligny;
 - John Mathews – Mafikeng le Mooifontein; le
 - Jan Pretorius – Delareyville, Ottosdal, Sannieshof le Wolmaransstad.
- Grain SA e boetse e tsharahane le dipuisano le ba Lefapha la Ntshetsopele ya Mahae le Ntjhafatso ya Mobu le Lefapha la Temo, Meru le tsa tshwaso ya Ditlhapi. Ho latela setswalle se atlehleng sa mapolasi a 16 a Foreisetata ka 2011 - 2012, tshepo ke hore re tla kgona ho ba le setswalle seo re se entseng ka morero, e leng sa bohlokwa le mafapha le ho sebetsa mmoho ho ntlafatsa mapolasi lebatoweng la North West ka mokgwa o tshwanang.

Meralo e mengata ya dikgwebo e se e radilwe ho latela diketelo tse ileng tsa etswa mapolasing, mme ruri re tshepa hore hona e tla ba tshimoloho feela ya tse ngata tse tla tla! Balemi, hopolang ho tswela pele ka ho sebetsa ka matla mapolasing, etsang seo le ka kgonang ho se etsa mabapi le dikgwebo tsa lona, mme le nne le inehele ka setotswana le le balemi ba tsepamisitseng maikutlo ho tse kgonahalang, tseo le habileng ho di fihlella ho ena le ho ema kgekgenene le behile letsoho phatleng, le shebile mohlant leano lena la ntlafatso (*recapitalisation*) le fihlang ho lona!

**JENNY MATHEWS, MODULASETULO WA
LENANEO LA GRAIN SA LA NTSHETSOPELE YA MOLEMI**

Tsamaiso ya thota

KA MEHLA HO BOHLOKO HO BONA BOEMO BA THOTA NAKONG ENA YA SELEMO. HANGATA MAKGULO A HO FUDISA A SENTWE, MME DIKGOMO DI OTILE HAHOLO. TABA E MPE KE HORE JWANG BO TLA MELA FEELA KA MORA DIPULA TSA PELE TSA SELEMO. HO BOHLOKWA HAHOLO HORE BALEMI BA SIMOLLE HO UTLWISISA TSAMAIISO YA THOTA.

Jwang le mobu wa ho fudisa di tshwanetse ho utlwisiswa le ho tsamaiswa hore di be molemong wa meloko ya jwale le ya nakong e tlang. Mohatong ona, ho teng dibaka tse ngata moo ho fudisa ho fetang tekano ho leng hobe hoo ke ipotsang hore na meloko e tlang e tla tseba hore dibaka tse na di bile jwang.

Thota ya tlhaho Afrika Borwa e ka shejwa ka hara mefuta e mengata, e raraneng ya majwang a seng a itotobaditse, ao ka kakaretso a iponahatsang e le dithota tse monate, tse babang le tse tswakaneng.

Phapang ya mefuta ena ya dithota e iponahatsa haholo ka boleng kapa molemo wa ho fepa le wa ho latsweha ha majwang ana mehlapeng e menyane le e meholo nakong ya dikgwedi tsa mariha.

E se e le tlwaelo hore dibakeng tse nang le pula e ngata, ho be teng kgona-halo ya ho hoholwa ho phahameng ha menontsha mobung. Dibakeng tsa pula e tlase, menontsha e mengata e salla mobung, mme ka baka lena, nakong ya mariha molemo le boleng ba thota kapa makgulo a tlhaho bo a eketseha.

Ho itokisetša mariha a bohale, a batang, a dibaka tse phahameng, majwang a thota a fetisetša menontsha ya ona metsong qetellong ya lehlabula le pele ho simolla dirame tsa pele.

Ntlha ena e bohlokwa, mme e hloka ho thuiswa mabapi le tsamaiso ya thota ya hao. Ho fudisa diphoofolo nako e telele haholo pele ho mariha ho ke ke ha fa jwang nako e lekaneng ya ho ba le mahlaku a mangata a tla etsa hore jwang bo etse menontsha e tla bokolwa metsong. Bohlokwa ba menontsha ke ho thusa semela ho hola ka matla qalehong ya sehla sa selemo. Hlahloba dikampo tsa hao kgafetsa nakong yohle ya lehlabula hore o etse bonnete hore ha ho a fudiswa ho feta tekano. Maemong ana dikgomo di tla tshwanela ho iswa dikampong tse ding. Tlhaloso e kgutshwane empa e nammeng ya dintlha tsa bohlokwa tsa mefuta ya sehlooho ya dithota e bontshwa tlase mona.

Dintlha tsa bohlokwa tsa dithota tse monate

Thota tse monate di fumaneha dibakeng tse tlase, tse batlang di se na serame, moo pula e leng pakeng tsa 250 mm le 625 mm ka selemo. Majwang hangata e ba makgulo a latswehang nakong yohle ya selemo, e leng dithoteng tse hlokometsweng hantle.

Ha o tsamaya thoteng ya polasi ya hao mariha, dikutu tsa sehlooho tsa mahlaku tse salang hara majwang di ka behwa tekong ka mokgwa o latelang. Dikutu tsa mahlaku a majwang a latswehang di robeha ha bonolo haholo pakeng tsa menwana ya hao; ha e le majwang a tatso e fokolang ona a batla a le thata ho robeha. Teko ena e bontsha papiso (*ratio*) pakeng tsa majwang a monate le a babang a fumanwang thoteng ya hao.

Majwang a monate a latsweha, mme tatso ya ona e natefela mehlape, hape majwang ana a sileha ha bonolo ka maleng a diphoofolo. Ke ka baka

Jwang ba rooigras bo tlositsweng mahareng a Phupu, ka mora pula ya 40 mm kgwedeng ya Phupjane.

lena dithota tse monate di tshabanang le ho fudiswa ho fetang tekano ha di-phoofolo tse mmalwa feela ka palo di tlohelwa kampong nako e telele dikg-weding tsa lehlabula. Ke moo diphoofolo jwale di nang le nako ya ho hlwaya majwang a latswehang ha monate le ho dula di tjella ona feela ka nako tsohle. Haeba ho sebediswa mekgwa e nepahetseng ya ho fudisa, kampo ya majwang a monate e ka boela ya matlafala hape ka potlako ka mora moo haeba maemo a matle a pula a ka ba teng.

Rooigras kapa red grass (jwang bo bofubedu) bo fumanwa dithoteng tse ngata tse monate, mme bo ka nna ba hlaha ka mahetla e le bona jwang bo ka sehloohong dibakeng tse itseng, mme ke bona jwang ba bohlokwa ba dijo tsa mehlape, mme bo tshwanetse ho baballa.

Dintlha tsa bohlokwa tsa dithota tse babang

Dithota tse babang di fumaneha haholoholo dibakeng tse phahameng, moo dithemphereitjhara di batlang di le tlase (ho feta tsa dithota tse monate), moo pula e leng pakeng tsa 625 mm le ho feta. Mahlaku le dikutu tsa majwang mofuteng ona wa thota di thatanyana, di na le lignin e ngatanyana, e leng karolo ya semela e fanang ka tshehetso popehong ya dikutu tsa majwang tse sa sileheng ha bonolo ka maleng a pele a tshilo (*rumen*) ho feta mefuta ya majwang a monate. Majwang ana a latsweha feela ha a le matala nakong ya dikgwedi tsa lehlabula, mme ka hoo, a na le boleng bo tlase ba menontsha nakong ya dikgwedi tsa mariha.

Mofuta ona wa thota o kgona ho mamella ho fudiswa ho feta tekano, mme hona ho kgannela tlhahisong e tlase ya mehlape ha nako e ntse e tsamaya. Ha mofuta ona o fudiswa ho feta tekano, o boela o matlafala hape butlebutle ha maemo a tlaemete a ntlafala, papisong le mofuta wa thota e monate.

Harrismith, dibaka tse batsi tsa thota e babang di a bonahala ha motho a le diitleng tse kgolo. Hangata thota ya mofuta ona e atisa ho tjheswa mariha,

sepheo e le ho laola tlhaselo ya "tick" le ho potlakisa ho hlaha le ho hola ha jwang bo botala bo latswehang nakong ya selemo. Le ha ho le jwalo, ona ke mokgwa o makamakatsang, oo ruri o sa kgothaletsweng dibakeng tsa dithota tse monate kapa tsa dithota tse tswakantseng mefuta ya majwang.

Thota ya majwang a tswakaneng

Ho tswakana ha mefuta ya majwang thoteng ho kaekae dipakeng, mme ke ha mefuta e mmedi, e leng ha majwang a monate le majwang a babang. Haeba thota ya majwang a tswakaneng e ena le majwang a monate ho feta a babang, e bitswa thota e monate e tswakaneng, kapa haeba e ena le majwang a babang ho feta a monate e bitswa thota e babang e tswakaneng.

Rooigras kapa Red grass polasing ya hao

Lebitso la Selatine la Rooigras, jwalo ka ha le atisa ho tsejwa, ke la *Themeda Triandra*. Jwang bona bo fumanwa mefuteng yohle ya dithota mona Afrika Borwa, mme bo tadingwa e le bo bong ba majwang a bohlokwa a monate a tlhaho mehlape. Ke mefuta ya sehlohlolo ya majwang a dithota dibakeng tse ngata. Mefuta ya sehlohlolo kapa mefuta ya dithota ke mefuta ya semela sa jwang bo ikatisang dilemong tse ngata tse ka etsang dimilione tsa dilemo ha e tlohelwa e sa tshwenngwe, mme e sebediswa feela e le jwang ba tlhaho ha e se feela, mohlala, dipaterone tsa ho tjha tsa nako e telele tse bakwang ke lehadima.

Ho molemo haholo ho kgona ho lemoha jwang bona thoteng ya hao. Mapolasing a mangata a fudisitsweng ho feta tekano, o ke ke wa bona sehlotshwana sa jwang bona ba rooigras mona le mane thoteng, haholoholo ha o sheba thota nakong ya mariha.

Foto e bontshitswe ya sehlotshwana sa jwang ba rooigras se fothotsweng mahareng a kgwedi ya Phupu ka mora pula ya 40 mm e neleng ka Phupjane.

Thota Botjhabela ba *Foreisetata* moo ho batlang ho le siyo jwang ba rooigras, e leng bopaki bo bontshang bosweu bo boholo.

PULA IMVULA

**Kgatiso ena e tshaheditswe ke
ba Maize Trust.**

GRAIN SA

PO Box 74087, Lynwood Ridge, 0040
► 08600 47246 ◀
www.grainsa.co.za

PHATLALATSO

Debbie Boshoff
► 08600 47246 ◀
www.grainsa.co.za

BAHOKAHANYI BA PROVENSE

Danie van den Berg
Free State (Bloemfontein)
► 071 675 5497 ◀
danie@grainsa.co.za

Johan Kriel

Free State (Ladybrand)
► 079 497 4294 ◀
► Office: 051 924 1099 ◀
johank@grainsa.co.za
Dimakatsi Nyambose

Jerry Mthomboti

Mpumalanga (Nelspruit)
► 084 604 0549 ◀
► Office: 031 755 4575 ◀
jerry@grainsa.co.za
Nonhlahlhla Sithole

Naas Gouws

Mpumalanga (Belfast)
► 072 736 7219 ◀
naas@grainsa.co.za

Jurie Mentz

Mpumalanga (Vryheid)
► 082 354 5749 ◀
► Office: 034 980 1455 ◀
jurie@grainsa.co.za
Sydwell Nkosie

Ian Househam

Eastern Cape (Kokstad)
► 078 791 1004 ◀
► Office: 039 727 5749 ◀
ian@grainsa.co.za
Jenilee Bunting

Lawrence Luthango

Eastern Cape (Mthatha)
► 076 674 0915 ◀
► Office: 047 531 0619 ◀
lawrence@grainsa.co.za
Cwayita Mpotyi

Toit Wessels

Western Cape (Paarl)
► 082 658 6552 ◀
toit@grainsa.co.za

DESIGN, LAYOUT AND PRINTING

Infoworks

► (018) 468-2716 ◀
www.infoworks.biz

PULA IMVULA E FUMANWA KA DIPUO TSE LATELANG:

Sesotho,

Senyesemane, Seburu, Setswana,
Sesotho sa Leboya, Sezulu, Seqhotsa.

Tsamaiso ya thota

Jwang bona bo se bo fetile serameng sa ho fihla ho 8 degrees Celsius tlasa nthla ya kgwamo. Ha o shebisisa ka hloko, mahlaku a mmalwa a matala a a bonahala. Mahlaku ana a hlokolosi semeleng hore se kgone ho simolla ho hlahisa metso e metjha ya sehla se setjha sa tlhahiso qalong ya selemo.

Ka tlwaelo, le hoja semela sena se sa bontshe ho hola nakong ya mariha, empa nnete ke hore ho nama ha metso mobung ho tshwana feela le ho hola ho bonahalang ka hodima mobu nakong ya mariha kapa ya lehlabula.

Tshenyo ya ho tjha

Ke tlwaelo ya kgale ya ho tjhesa thota efe kapa efe ho "kgothaletsa" ho hola ha mahlomela a matala nakong ya selemo. Le ha ho le jwalo, re tshwanetse ho hlokomela hore ha thota e ka hodimo e ile ya tjheswa haholo nakong ya Phato kapa Loetse, hona ke kotsi dimeleng hobane ho senya metso e metala ya tsona.

Le hoja kampo e ka tadimeha e le ntle, e le talana hantle nakong ya selemo, molemi a ka nna a wela molekong wa ho kenya dikgomo kapa dinku kampo e jwalo. Ho fudisa ho feta tekano ho fedisa masalla a dimela ao mohlomong a hlokanang menontsha e ka thusang dimela ho tebisa metso e tla thusa mahlaku le tswelopele ya semela, e leng tse hlokalahalang nakong ya dikgwedi tsa lehlabula.

Kampo ya "sehlohlolo" e baballetsweng hantle, ya jwang ba rooigras, e tla ba le mahlaku a itotobatsang ka bofubedu nakong ya mariha le mahlaku a

matala nakong tsa ho hola ho potlakileng dikgweding tsa lehlabula.

Ho tla ba molemong wa hao le thutong ya hao jwalo ka molemi ho reka buka ya majwang a Afrika Borwa e le hore o tsebe ho lemoha jwang ba rooigras polasing ya hao. Rooigras e phelephanyetsa motho ha bonolo hobane e batla e tshwana le bofubedu ba jwang ba turpentine bo atisang ho fumanwa thoteng e fudisitsweng ho feta tekano.

Rooigras e tadingwa e le bo bong ba majwang a matle ka ho fetisisa a ho fudiswa mabatoweng a dithota tse phahameng ka ha tlhahiso ya mahlaku a jwang bona e phahame, mme mahlaku a jwang bona a latsweha haholo ha a sa le manyane nakong ya selemo le ya lehlabula. Ha kampo e phomotse, ho sa fudiswe nakong ya lehlabula, kobo e baballetsweng hantle ya jwang e ka sebediswa hantle ho jara mehlape nakong yohle ya mariha.

Haeba monyeko (liki) wa letswai le phosphate, o kopantsweng hantle, o sebediswa, thota e ntle ya jwang ba rooigras e ka ba mohlodi o motle wa furu ya mehlape nakong ya mariha. Ke furu e baballang ditshenyehelo, e latswehang ha monate, e tla thusang nakong tse boima. Mmoho le ho fudiswa ho laolwang hantle lehlabula, le masalla a mang a dijothollo mariha, jwang ba rooigras ke mohlodi o ka sebediswa hantle tsamaisong e ntle e rerilweng hantle.

**DITABA TSENA KE TSA MOLEMI
YA SENG A BEILE MEJA FATSHE**

Sepheo sa rona ke ho hlahisa kgatiso e hlwahlwa e ka kgonehang. Maikutlo afe kapa afe a tobaneng ledikahare tse hlophisitsweng kapa tlhahiso ya tsona, ke tse ka lebiswang ho Jane McPherson.